Available online at http://jgu.garmian.edu.krd

Journal of University of Garmian

https://doi.org/10.24271/garmian.21080403

هەندێك لە هونەرەکانی جوانکاری لە شیعرەکانی (هێدی)دا

جەلال ئەنوەر سەعید

بەشی زمانی کوردی/ فاکەلتی پەروەردەی / زانکۆی کۆیە

عمر رسول حسن

بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردەی قەڵادزێ، زانکۆی ڕاپەڕین

پوختە

هەروەکو چۆن هەر یەکێك لە هونەرە جوانەکان کەرەستەی تایبەتیی خۆی هەیە؛ بۆ نموونە کەرەستەی وێنەکێشان ڕەنگە و هی سەما جووڵەیە و هی پەیکەرتاشیی بەردە و هی مۆسیقا دەنگە. کەرەستەی ئەدەبیش زمانە. کەواتە دەتوانین بڵێین کە ئەدەب بەکارهێنانێکی هونەرییانەی زمانە. بۆ ئەوەی شاعیریش بتوانێت زمان بە شێوەیەکی هونەریی بەکاربهێنێت و داهێنان بکات، پێویستە شارەزاییەکی باشی لە هونەرەکانی ڕەوانبێژیدا هەبێت. هەڵبەت ڕەوانبێژی و زمان پاراویی بۆ هەموو مرۆڤێك گرنگە، چونکە ئەگەر لەپاڵ هەموو زانیاری و ڕۆشنبیرییەك کە هەیەتی، ئەگەر نەتوانێت بە زمانێکی پاراو بدوێت و بنووسێت ئەوا بە دڵنیاییەوە ناتوانێت پەیامی خۆی بە بەرانبەر بگەیەنێت. جا ئەگەر ئەمە بۆ کەسێکی ئاسایی وابێت دەبێ بۆ شاعیرێك چەند گرنگ بێت؟

یەکێك لەو هونەرانەی ڕەوانبێژی کە زۆر جێگای بایەخی شاعیرانە و لە ڕێگەیەوە داهێنان و ئاستی بەرزی هونەریی خۆیان پیشاندەدەن، هونەری جوانکارییە. کەواتە جوانکاری بەشێکی گرنگە لە ڕەوانبێژیدا، لەلایەن شارەزایان و شاعیرانەوە بایەخێکی زۆری پێدراوە، یەکێکە لەو هونەرانەی پانتاییەکی فراوانی لە دیوانی شاعیراندا داگیرکردووە و بە بەراورد بە هونەرەکانی دیکەی ڕەوانبێژی بەهایەکی تایبەتی دراوەتێ، چونکە بە هۆیەوە شاعیران، جوانکارییە ئەدەبییەکان لەنێو ئەم هونەرەدا دەبیننەوە، هەروەها لایەنێکی بەسوودیشە لە دروستکردنی مۆسیقای دەرەوە و ناوەوە، لە شیعری شاعیراندا. هونەری جوانکاریش لە دوو بەشی سەرەکی پێکدێت؛ ئەوانیش (جوانکاری وشەیی و جوانکاری واتایی)ن، ئەمانەش ڕاستەوخۆ پەیوەندییان بە دید و بۆچوونی شاعیرانەوە هەیە، کە وایان لێدەکات، بە دوای ئەو وشە و ڕستانەدا بگەڕێن بۆ ئەوەی بتوانن وێنەیەکی جوانی هونەری بهێننە ناو دنیای شیعرەوە، لە لایەکی ترەوە ڕۆڵی بەرچاویان هەیە لە دروستکردنی ئاوازی دەرەوە و ناوەوەی وشەکان و هاتنی چەند جارەی وشە لە پاتکردنەوە و گێڕانەوەیدا، ئەمانە هەمووی وا دەکەن هونەرەکانی جوانکاری بێنە ئاراوە، بۆیە دەبینین تا دێت پێگەی ئەم هونەرە لەنێو دیوانی شاعیراندا بە شێوەیەکی بەرچاو زیاد دەکات.

Article Info

Received: October , 2021
Accepted : Noember ,2021
Published :Desember ,2021

Keywords

جوانکاری، ڕەگەزدۆزی ، دژیەك ، پاتکردنەوە

Corresponding Author

jalal.anwer@koyauniversity.org

Humerresul028@gmail.com

پێشەکی

ڕەوانبێژی ئاستی سەرکەوتنی شاعیر لە دەق شیعرییدا دیاری دەکات، بوونی ئەم زانستە بە شێوەیەکی سەرکەوتوو لەناو دەقی ئەدەبیدا، ئاست بەرزی دەق و شاعیریش دەردەخات. خالید ئاغای حیسامی (هێدی)یش، یەکێکە لەو شاعیرە گەورانەی کە بە شێوەیەکی بەرچاو و هونەریی، هونەرکانی ڕەوانبێژی لە شیعرەکانییدا بەکارهێناوە و وەستاییەکی چاکی پیشانداوە، بە تایبەتییش هونەرەکانی جوانکاری، لەم سۆنگەیەوە ئەم توێژینەوەیە هەوڵدەدات کە هونەرەکانی جوانکاری لە شیعرەکانی هێدیدا دەستنیشانبکات و ڕێژە و ئاستی هونەری بەکارهێنانی هەر جۆرێك لە جۆرەکانی هونەری جوانکاری لە لای شاعیردا ڕوونبکاتەوە، کە تاوەکو ئەمڕۆش بە پێی پێویست ئاوڕی لێ نەدراوەتەوە.

سنووری توێژینەوەکەمان تەنیا بریتییە لە هونەرەکانی جوانکاری لە شیعرەکانی هێدیدا.

بۆ ئەنجامدانی توێژینەوەکە میتۆدی وەسفیی شیکارییمان پەیڕەو کردووە. توێژینەوەکەشمان جگە لە پێشەکی و ئەنجام و لیستی سەرچاوەکان، لەسەرەتایەکی کورت و سێ تەوەر پێکدێت. لەسەرەتادا زۆر بە کورتی باسی جوانکاریمان کردووە. لە تەوەری یەکەمیشدا باسمان لە ڕەگەزدۆزی کردووە و بە نموونەی شیعرییەوە جۆرەکانیمان ڕوونکردووەتەوە. تەوەری دووەمیش تایبەتە بە دژیەك و نموونەی شیعریی پێویستمان بۆ ئەمیش هێناوەتەوە. لە تەوەری سێیەم و کۆتاییشدا، هەر بە نموونەی شیعرییەوە باسمان لە پاتکردنەوە کردووە.

سەرەتا: چەمک و پێناسەی جوانکاری

جوانکاری یەکێکە لە بەشە گرنگەکانی ڕەوانبێژی و بنەمایەکی گرنگی مۆسیقای ناوەوەی شیعرە، کە بەیاخ بە لایەنی ئێستاتیکای دەقە شیعرەکە دەدات. لە ڕووی زاراوەوە جوانکاری ناوێکی واتاییە، " پێکهاتووە لە ئاوەڵناوی بکەر لێکدراوی (جوان + کار) و (ی) کە وەک پاشگرێک هاتووەتە سەر وشەی (جوانکار)ی، ناوە واتییەکەی لێ دروستکردووە" (عەبدوڵڵە،٢٠١٢: ١٢). (سیروش شمیسا) لەبارەی جوانکارییەوە دەڵێت :"زانستێکە کە لە ڕووەکانی پەسنی ئاخاوتن دەدوێت و قسەی ئاسایی کەم و زۆر بۆ ئاخاوتنی ئەدەبی دەگۆڕێت. یان ئاخاوتنی ئەدەبی دەگۆڕێت بۆ شێوازی ئەدەبی" (شەمیسا، ١٣٨٦: ١٧ - ١٨). کەواتە جوانکاری "زانستێکە بەکاردێ بۆ ناسینی جوانی واژە و واتا، لە دوای گونجانی لەگەڵ باری پێویستی گوێگر و خوێنەر" (گەردی و ئەحمەد،٢٠١٣: ٢٤٨) . لە گرنگترین هونەرەکانی (جوانکاری)، (ڕەگەزدۆزی، دژیەك، پاتکردنەوە) وەردەگرین و لەگەڵ جۆرەکانیاندا، ڕێژەی بەکارهێنانیان بە نموونەی شیعرییەوە لەم تەوەرانەی خوارەوەدا دەخەینەڕوو. دیارە کە ئەو ڕێژانەی ئێمە دەرمانهێناون هەمووی بە پێی ناسین و درکپێکردنی ئێمەیە، بۆی هەیە ئەو ڕێژانە زیاتر یان کەمتربێت.

تەوەری یەکەم

ڕەگەزدۆزی (الجناس)

لقێکە لە زانستی جوانکاری وشەیی، زۆرێک لە شاعیران ئەم جۆرە هونەرەیان لە بەرهەمە شیعریەکانیان پەیڕەو کردووە. بەوە پێناسە کراوە " کە دوو وشە یان زیاتر لە شێوەدا واتە لەدەنگەکان وەک یەک وابن یان لەیەکەوە نزیک بن، بەڵام دەبێت هەریەکەیان مانای تایبەتی خۆی هەبێت " (گەردی وئەحمەد، ٢٠١٣: ٢٤٩). ئەگەر وشەکان یەک مانایان هەبوو ڕەگەزدۆزی دروست نابێت. لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە هونەری ڕەگەزدۆزی دوو ئەرکی گرنگی هەیە، ئەوانیش: یەکەم (هاوئاوازی دەنگی) ئەمەش بە لایەنێکی گرنگی پێکهاتەی هاوچەشنی وشە دادەنرێت. دووەمیان (هاوئاوازی مانا) گشتییەکەیە کە لە ئەنجامی مۆسیقای هەردوو وشە هاوچەشنەکە دروستدەبێت. کەواتە "ڕەگەزدۆزی بە یەکێک لە دیارترین جۆرەکانی مۆسیقای ناوەوە و بابەتی گرنگی ڕەوانبێژی دادەنرێت. لەبەرئەوەی لەبنەڕەتدا جۆرێکە لەجۆرەکانی پاتکردنەوە" (المجذوب، ١٩٧٠: ٥٢-٥٣).

ڕەگەزدۆزی لە شیعرەکانی هێدی شاعیردا وەک هونەرێک بە شێوەیەکی بەرچاو دەبینرێن. دەتوانین بڵێین لە بەشی زۆری شیعرەکانیدا هونەری ڕەگەزدۆزی بەکارهێناوە، کە لەم جۆرانەی خوارەوە خۆی دەنوێنێت:

1. **ڕەگەزدۆزی تەواو:** "بریتییە لە بوونی دوو وشە، لەشێوەدا وەکو یەک و لە واتادا جیاوازبن. ئەمەش جوانییەک و چێژێکی خۆش بە خوێنەر دەبەخشێت" (عەبدوڵڵە، ٢٠١٢: ١٣). ئەو وشانەی ڕەگەزدۆزی تەواو دەیانگرێتەوە، پێویستە لەم خاڵانە خوارەوەدا وەکو یەک بن:

١- جۆری دەنگ

٢- ژمارەی دەنگ

٣- ڕیزبوونی دەنگ

ئەم جۆرانەی ڕەگەزدۆزی تەواو کە لە شیعرەکانی شاعیردا بەکارهاتوون ئەمانەن:

ڕەگەزدۆزی ئاوێتە:

بە واتای ناسادەیی ئەو وشانە دێت کە ڕەگەزدۆزییان لێکەوتووەتەوە، بێ گوێدانە ڕەگەز و ڕەسەنی وشەکان. ڕێژەکەیشی بریتییە لە (١,٢٥%). بۆ نموونە شاعیر لە هۆنراوەیەکدا بەناوی (سۆما) ئەم جۆرە ڕەگەزدۆزییەی بەکارهێناوە. کە دەڵێ:

چەتە سۆمایی لە چاوان بردن

چون بوو سۆمایی لەبیریان کردن

(هێدی:٢٣٧)

(سۆمایی) دوو جار لە دێڕەکەدا پاتبووەتەوە، لە نیوە دێڕی یەکەم بە واتای بینایی چاوان دێت. لە نیوە دێڕی دووەم بە مانای خەڵکی سۆما دێت. سۆما کە ناوچەیەکە لە کوردستانی باکوری تورکیا. وشەی (سۆمایی) وشەیەکی ناسادەیە، لە ناو + پاشگری (ایی) پێکهاتووە.

أ/ ڕەگەزدۆزی تەواوی هاوڕەسەن:

واتە ئەو وشانەی ڕەگەزدۆزییان پێکهێناوە هاوڕەسەن یان هاوڕەگەزن، وەکو ئەوەی هەموویان (ناو) بن یان (کردار) بن.

شاعیر بەڕێژەی (٢٥,٦%) ڕەگەزدۆزی تەواوی هاوڕەسەنی لە شیعرەکانیدا بەکارهێناوە. بۆ نموونە لە شیعری (ئاوات)دا دەڵێت:

زولفی سەرشانت عەزیزم کاتێ هاتی شانەکەی

من گوتم سەد خۆزگە دەنگی شانە بام و شا نەبام

(هێدی:٣١٣)

ڕەگەزدۆزی لەنێوان وشەی (شانە بام) و (شا نەبام)دایە، کە هەردووکیان هەر کارن. بەڵام لە یەکەمیاندا ئەرێیە و لە دووەمیاندا نەرێیە. واتە دەکرێ

بڵێین کە بەم ئەرێ و نەرێیە دژیەکیشی دروستکردووە و ئەمجا بە هۆیەوە ڕەگەزدۆی تەواوی دروستکردووە. شاعیر دەخوازێت کە دەنکی (شانە) بێت (ئەرێ) و (شا) نەبێت (نەرێ).

ب/ ڕەگەزدۆزی تەواوی تەبا:

ئەو وشانەی ڕەگەزدۆزی تەبا دروستدەکەن. لە شێوەدا وەکو یەکن، بەڵام لە ناوەڕۆک و ڕەگەزدا لێک جیاوازن "واتا یەکێکیان ناو بێت و ئەویتریان کار یا ئاوڵناو بێت. یا بەپێچەوانەوە ئەوەیە کە دوو وشە لە یەک ڕەگەزدا نەبن، لە دوو جۆری جیاواز بن وەک ناو و کار" (جامی،٢٠١٢: 12) بەکارهێنانی ئەم جۆرەی ڕەگەزدۆزی لە شیعرەکانی شاعیردا زۆر کەمە ڕێژەکەی (٥،٢ %)یە. بۆ نموونە:

هەست ئەکەم لێرە لە دەوروبەری دێ
جێی هەڤاڵانی تری پێ شک دێ
(هێدی: ٢٦٠)

وشەی (دێ) لە کۆتایی هەردوو نیوە دێڕەکەدا هاتووە. لە شێوەدا هەردووکیان وەکو یەکن بەڵام لە واتادا هەریەکێک لەدوو وشەکە واتایان لێک جیاوازە. (دێ)ی یەکەم بەواتای لادێ هاتووە (دێ)ی دووەم بەواتای پێشکهاتن دێت کە کارێکی ڕانەبردووە. بەمەش ڕەگەزدۆزی تەواوی تەبا دروستبووە.

1. ڕەگەزدۆزی ناتەواو:

لێرەدا ئەو وشانەی ڕەگەزدۆزییان لێ دروست دەبێت، لە شێوەدا کتومت وەکو یەک نین. جیاوازییان هەیە، بەڵام لەیەکەوە نزیکن. جیاوازییەکەش دەبێت تەنیا یەکێک لەم خاڵانە بێت.

١- ژمارەی دەنگەکان
٢-جۆری دەنگەکان
٣- ڕیزبوونی دەنگەکان

واتە یان جۆری پیتەکان جیا بێ، یان ژمارەی پیتەکان بەقەد یەک نەبن، یان ڕیزی پیتەکان گۆڕابێ. "نابێ دوو مەرج پێکەوە لەیەک وشەدا کەم بن، ئەگەر دوو مەرجی جیاواز لە وشەکان کەم بێت. ئەوە وشەکان نابنە ڕەگەزدۆزی ناتەواو"، ئەمەش زیاتر لە جۆرێکی هەیە، وەکو (جودا، زیاد و پێچەوانەیی و هاوکێشی و کەرتی..... هتد) (صابر، ٢٠١٧: ٩٥)

ڕەگەزدۆزی ناتەواو لە شیعرەکان هێدی وەک دیاردەیەکی گرنگی هونەری بەکارهێنراوە. دەتوانین بڵێین بەگشتی لە شیعرەکانیدا هەیە. ئەم جۆرانەی لە هۆنراوەکانی شاعیر بەدیدەکرێن ئەمانەن:

أ/ ڕەگەزدۆزی ناتەواوی جودا:

بریتیە لە بوونی دوو وشە، کە ژمارە و شێوەی ڕیزبوونی پیتەکانیان وەک یەک بن، بەڵام یەکێ لە پیتەکان لە یەکتری جیاوازن، شاعیر بە ڕێژەیەکی بەرچاو ڕەگەزدۆزی ناتەواوی جودا پەیڕەو کردووە. کە زیاتر لە (٤٧٥) جار پات بووەتەوە بەڕێژەی (١، ٩١ %) ئەم جۆرە هونەرەی لە شیعرەکانیدا بەکارهێناوە. نموونەی ناتەواوی جودا ئەمانەن:

باسی جوانیت گەر لە کۆڕێ، بێتە گۆڕێ یەک بەیەک
گوارە دێ ڕازێکی دێنێ ، بازنە دێ ، پاوانە دێ
(هێدی:٣٦٠)

لەم دێڕە هۆنراوەیە ڕەگەزدۆزی ناتەواوی جودا لە نێوان وشەکانی (کۆڕێ) و (گۆڕێ) دایە، چونکە پیتی سەرەتایان جیایە، لە یەکەمیان(کاف) و لە دووەمیان (گاف)ە. کەواتە ڕەگەز دۆزی ناتەواوە لە جۆری دەنگ..

ئەو دەم شارەی مەهاباد لە تەمێ دا---نەک مەهاباد کوردستان لە خەمێ دا (هێدی: ٣١٦)

(تەم) و (خەم) تەنها لە پیتی سەرەتا لێک جیاوازن، کە لە یەکەم (ت) و دووەمیان (خ)ە. ئەمەش ڕەگەزدۆزی ناتەواو لە جۆری جودای بەرهەم هێناوە.

ب/ ڕەگەزدۆزی ناتەواوی زیادە:

ئەمەش جۆرێکی تری هونەری ڕەگەزدۆزییە، کە دوو وشە، لە شێوە و ڕیزبوونی پیتەکانیان یەک بن، بەڵام ژمارەی پیتەکانیان وەکو یەکتر نەبن، "واتا یەکێ لە وشەکان پیتێک یان دووپیتی زیادەی تێدا بەدیدەکرێت. ئەگەرپیتە زیادەکە لە سەرەتا یان ناوەڕاست بێت. ئەوە بەڕەگەزدۆزی ناتەواوی زیادە دادەنرێ" (بابایی، ١٣٨٨: 44). ڕێژەی بەکارهێنانی ڕەگەزدۆزی ناتەواوی زیادە لە شیعرەکانی هێدیدا دەگاتە (٠٧،٥٤ %). هەروەک لەم نموونانەدا زیاتر دەردەکەون کە پیتە زیادەکە هەر جارەی دەکەوێتە شوێنێکی وشەکەوە.

کوردە بۆ یەک دەبنە نێچیروان
کورد نەبێ کێ ترە نێچیری وان (هێدی: ٢٧٣)

وشەی (نێچیری وان) پیتی ناوەڕاستی (ی)ە، لە وشەی (نێچیروان) زیاترە. ئەگینا جۆر و ژمارە و ڕیزبوونی شێوەی پیتەکانی تریان وەک یەکە، بەمەش ڕەگەزدۆزی ناتەواوی زیادە بە یەک پیت دروست بووە.

لەم دێڕەی خوارەوە، ڕەگەزدۆزی ناتەواوی زیادە لە وشەکانی (ڕۆژان) و (ژان) دایە. یەکەمیان دووپیتی (ر، ۆ)ی، لەوشەی دووەمی (ژان)زیاترە.

ئەزانم ڕۆژێک لە ڕۆژان --- برینت لێ دێتەوە ژان (هێدی: ٢١٢)

هێدی لەهۆنراوەیەکی تردا بە ناونیشانی (نامەیەک بۆ کاوە) دەڵێت:

تا کەنگێ زەمانی بێ زمانی
با بەس بێ وچانی وێژەوانی (هێدی: ٢٨١)

وشەی (زەمانی) پیتی ناوەڕاستی (ە)بزوێن، لە وشەی (زمانی) زیاترە. ئەگینا جۆر و ژمارە و ڕیزبوونی شێوەی پیتەکانی تریان وەک یەکە، بەمەش ڕەگەزدۆزی ناتەواوی زیادە دروستبووە.

ج/ ڕەگەزدۆزی داتاشراو:

ئەو جۆرەیە "هەردوو وشەکە لەیەک بنەما دروستکرابن، ئەم جۆرە ڕەگەزدۆزییە مۆسیقایەکی ئاوازدار بە دێڕە شیعرەکە دەبەخشێ، گرنگی ئەم جۆرە بەکارهێنانە لەمۆسیقادا دەگەڕێتەوە بۆ پێداگری شاعیر لەسەر ئەم وشانە و گرنگی وشەکان لەلای شاعیر" (ئەحمەد،٢٠١٠: 85). ئەم جۆرەی ڕەگەزدۆزیش لە هۆنراوەکانی (هێدی)دا زۆر کەمە ڕێژەی بەکارهێنانی دەگاتە (٢١،٠٠%). بۆ نموونە:

بولبولی مەست هەڵوەدای یاقووتی ناو پیرۆزەیە
دەردەداری عیشقە کەنگێ سەر دەنێتە سەر سەرێن
(هێدی: ١٧٥)

وشەی (سەر) و (سەرین) ڕەگەزدۆزیان دروست کردووە. بنەمای دروست بوونی هەردوو وشەکە یەکە.

د/ ڕەگەزدۆزی لار:

ئەم جۆرە ڕەگەزدۆزییە لە نێوان ئەو وشانەدا دروست دەبێت کە لەڕووی ژمارە و شێوە و ڕیزبوونیان وەک یەکە بەڵام جۆری پیتەکان لێک جیاوازن. کەواتە ڕەگەزدۆزی لار "بریتییە لە جیاوازی شێوەی ئەو پیتەی وشەکان، کە ڕەگەزدۆزی دروستکردووە. وەک هەبوون و نەبوونی (.) خاڵ کە لەم پیتانەدا دروست دەبێت. (ر- ز)، (ج – خ)، (ف -ق)، (ر- ڕ)، (ل- ڵ)... هتد" (صابر، ٢٠١٧: ٩٨). ڕێژەی بەکارهێنانی ڕەگەزدۆزی ناتەواوی لار لای شاعیر دەگاتە (٠,٦٤%) وەک لەم نموونەیەدا دەردەکەوێت.

دەست و پەیوەند و موچە خۆر ---- لە ڕەنگ و شکڵی جۆربە جۆر (هێدی:٢١٠)

ڕەگەزدۆزییەکە لە نێوان هەردوو وشەی (جۆر) و (خۆر) دروست بووە. کە لە وشەی یەکەم (ج) و لە وشەی دووەم (خ)یە.

هـ/ ڕەگەزدۆزی ناتەواوی پێچەوانەیی:

ئەوەیە کە لەنێوان دوو وشە یان زیاتر ڕیزی پیتەکانیان وەکو یەک نەبێ. "ئەو دوو وشەیەی ڕەگەزدۆزی ناتەواوی پێچەوانە دروستدەکەن. وشەی دووەمیان ڕیزبونی پیتەکانی پێچەوانەی ڕیزبوونی وشەی یەکەمە" (عەبدوڵڵە، ٢٠١٢: ٢٧). پەیڕەوکردنی ناتەواوی پێچەوانەیی لای هێدی(٠,٤٣ %)یە، بۆ نموونە:

ڕەشاش وەک کەوی سەربەردان دەی خوێند بۆ جاشی سەرگەردان (هێدی: ٢١٥)

وشەکانی (وەک، کەو) دوو وشەن هەردووکیان لە ڕووی حۆر و ژمارەی پیتەکانیانەوە وەکو یەکن، بەڵام شێوەی ڕیزبوونی پیەتەکان وەک یەک نین، پیتی (کاف) لەوشەی (وەک) کەوتووەتە کۆتایی وشەکە، بەڵام لەوشەی (کەو) لە سەرەتای وشەکەیە. ڕیزبوونی پیتەکانیان تەواو پێچەوانەی یەکن. واتە هەردوو وشەکە لە سەرەتاوە بۆ کۆتایی یان لە کۆتایی بۆ سەرەتا دەخوێنرێنەوە، جارێ بە (کەو) جارێک بە (وەک). بەمەش ڕەگەزدۆزی ناتەواوی پێچەوانە دروستبووە، جگە لە ڕەگەزدۆزی ناتەواوی پێچەوانە، ڕەگەزدۆزی ناتەواوی (جودا)ش لە نێوان وشەی (سەربەردان) و (سەرگەردان)یش هەیە. کە دوو پیتی ناوەڕاستیان جیایە، لە وشەی نیوە دێڕی یەکەم (ب) و لە وشەی نیوە دێڕی دووەم (گ)یە، ئەمش توانا و لێهاتووی شاعیر دەردەخات، لە بەکارهێنانی هونەرەکانی ڕەوانبێژی.

سەرجەمی ئەو جووتە وشانەی کە ڕەگەزدۆزی تەواو و ناتەوایان بەهەموو جۆرەکانیانەوە لە شیعرەکانی (هێدی)دا دروستکردووە (٥١٥) جووتە وشەیە، (٩) جار ڕەگەزدۆزی تەواوە ڕێژەکەی (٧٤، ١٠%) و (٥٠٦) جاریش ڕەگەزدۆزی ناتەواوە. کە ڕێژەکەی (٩٨,٢٥ %)ە کە لەم خشتەیەدا جۆر و ژمارە و ڕێژەکەیان دەخەینەڕوو.

		ڕەگەزدۆزی						٥١٥
	ژ	جۆری ڕەگەزدۆزی تەواو	ژمارەی بەکارهێنان	ڕێژەی سەدی	ژ	جۆری ڕەگەزدۆزی ناتەواو	ژمارەی بەکارهێنان	ڕێژەی سەدی
		ڕەگەزدۆزی تەواو	٩	٠١,٧٤ %		ڕەگەزدۆزی ناتەواو	٥٠٦	٩٨,٢٥ %
	١-	تەبا	٣	٣٣،٣٣%	١-	جودا	٤٧٥	٩٠،٣١ %
	٢-	هاوڕەسەن	٥	٥٥,٥٥ %	٢-	زیاد	٤٢	٠٨,٣٠ %
	٣-	ئاوێتە	١	١١,١١ %	٣-	لار	٣	٠٠,٥٩ %
	٤-				٤-	داتاشراو	٢	٠٠,٣٩ %
						پێچەوانەیی	٢	٠٠,٣٩ %

تەوەری دووەم

دژیەک (التضاد)

لە زانستی ڕەوانبێژیدا وەک یەکێک لە هونەرەکانی جوانکاری واتایی تەماشادەکرێت. بریتییە لە دوو وشەیە کە دژ و پێچەوانەی یەکترین. ئەم هونەرە پانتاییەکی فراوانی لە شیعری شاعیراندا گرتووەتەوە. توانای زۆری ئەو شاعیرانەشی دەرخستووە، کە بایەخیان بە ڕووخساری شیعری داوە. "ئەم هونەرە لای عەرەبەکان بە ڕەگەزێک لە ڕەگەزەکانی قسەکردن دادەنرێت. مەبەستیش لێی ئەوەیە کە وشەکە دوو مانای جیاوازی دژ بەیەک ببەخشێت" (السجستانی، ١٩٩١: ٤). دەتوانین بڵێین دژیەک بە بنەمایەکی گرنگی پێکهاتەی مۆسیقای ناوەوەی شیعریش دادەنرێت. کە "بریتییە لە کۆبوونەوەی نێوان دوو مانای دژ و هاوبەرامبەریەک، وەکو خوای مەزن و دلۆڤان دەفەرموێ: ((وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ)) (الکهف: ١٨). لە چیرۆکی هاوەڵانی ئەشکەوتدا، وایان دەزانی کە بێدارن، بێداریش پێچەوانەی خەوتنە" (قاسم، ٢٠١٢: ٦١٥).

هێندیش زۆر سوودی لە م هونەرە وەرگرتووە و بە ڕێژەیەکی فراوان بایەخی بە لایەنی جوانکاری داوە و وشەی دژ بە یەک لە شیعرەکانیدا دەبینرێت. ئەم هونەرەش وایکردووە کە مۆسیقای ناوەوەی شیعرەکانی جوانتر و تەڕ و پاراوتر بکات، چونکە دژیەک ڕۆڵێکی گرنگ و بەرچاوی هەیە بۆ پێکەوەلکاندنی ڕاستەوخۆ لەنێوان هەردوو وشە دژ واتاکە. بەگشتی دژیەك دوو جۆرە: (ئەرێنی، نەرێنی).

1. **دژیەکی ئەرێ (فەرهەنگی):**

ئەوەیە وشەکان هەریەکە لە ڕەگەزێکی سەربەخۆبن، لە مانادا دژ و پێچەوانەی یەکترین وەکو: (شەو و ڕۆژ، گەور و بچووک، ژیان و مردن ...هتد). یان بەواتایەکی تر لەم جۆرە دژیەکەدا "دوو وشەکانی (دژیەک) لە فەرهەنگدا دوو سەرچاوەی لێک جیایان هەیە و پەیوەندی نێوانیان پەیوەندییەکی سروشتییە، نەک پەیوەندییەکی دروستکراو" (عەبدوڵڵە، ٢٠١٢: ٨٦).

ئەو جۆرانەی (دژیەکی ئەرێنی) کە لە شیعرەکانی هێدیدا دەبینرێن ئەمانەن:

أ- **دژیەک لەنێوان دووناودا:**

واتا ئەو دوو وشەیەی دەبن بە دژ و پێچەوانەی یەکتری لە ناودا دەردەکەون، ڕێژەی بەکارهێنانی ئەم جۆرە لای شاعیر دەگاتە (٢٧، ٤٤%). بۆ نموونە لە هۆنراوەی (خەمی من)دا شاعیر دەڵێت:

رازی منیان زۆر لەلایە و نای درکێنن

تۆ مەزانە بەدایک و باوک پەروەردە بون (هێدی: ٤٠٣)

لێرەدا (دایك و باوك) ئەگەرچی هەمیشە تەواوکەری یەکترن بۆ درێژەدان بە نەسلی مرۆڤایەتی، بەڵام هەردووکیان ناون و هەر یەکەشیان لە رەگەزێکی جیاوازن (نێر و مێ) کە ئەمەش مەبەستی ئێمەیە.

ب-دژیەک لە نێوان دوو کاردا:

واتە ئەو دوو وشەیەی کە دژیەکن هەردووکیان لە کاردا دەردەکەون و لە رووی واتاشەوە تەواو پێچەوانەی یەکترن، رێژەکەی بەکارهێنانی ئەم جۆرەی دژیەکە لە شیعری هێدیدا دەگاتە (٤,٥٨٠%). بۆ نموونە:

کارێ پێک نایە بە خۆزگە و بریا

دوژمنی پێکەنی هەرکەس گریا (هێدی: ٢٧٦)

(پێکەنی) و (گریا) دوو کاری رابردووی تێنەپەڕن و هەریەکە لە ڕەگەزی سەربەخۆن و دژ و پێچەوانەی یەکترن.

ج- دژیەک لە نێوان دوو چاوگ دا:

بەکارهێنانی دوو چاوگ لە نیوە دێڕێ یان دێرە هۆنراوەیکدا، دژو پێچەوانەی یەکترین جۆرێکە لە هونەری جوانکاری. پەیڕەوکردنی ئەم هونەرە بە رێژەیەکی زۆرکەم لە شیعرەکانی شاعیردا دەبینرێت. کە رێژەکەی دەگاتە (٥٢ ،٠١%) بۆ نموونە:

باسی خوێنی پاکی تۆیە و شۆڕشی ڕزگارییە

یان بە سەربەستی ژیان، یا مردنی یەکجارییە (هێدی: ٣٠٦)

(ژیان) و (مردن) لەم دێرە هۆنراوەیەدا دوو چاوگن، هەریەکەیان لە ڕەگەزی سەربەخوبە و دژ و پێچەوانەی یەکترن.

د- دژیەک لە نێوان دوو ئاوڵناودا:

ئەو دوو وشەیەی کە دەبن بە دژیەکی ئەرێ، دەبێت ئاوڵناو بن و هەر یەکێکیان لە ڕەگەزی سەربەخۆن، ڕێژەی بەکارهێنانی لە شیعرەکانی هێدیدا دەگاتە (٢٧,٤٨ %). بۆ نموونە:

هەرچی لەو ناوەیە هەریەک بەجوێ

لە شتی کۆن و نوێ بۆم بدوێ (هێدی:٢٤٠)

(کۆن) و(نوێ) دوو ئاوڵناوی چۆنیەتی سادەن، لە بنجدا دژو پێچەوانەی یەکترن و لە فەرهەنگیشدا هەریەکە واتایەکی سەربەخۆی هەیە.

هـ- دژیەک لە نێوان دوو ئاوڵکاردا:

واتا بونی دوو ئاوڵکارە لە دێرێک یان نیوە دێرێکدا. وشەکان پێچەوانەی یەکترین. پەیرەوکردنی ئەم جۆرەی دژیەکی ئەرێنی لای شاعیر دەگاتە (١٣، ٢٢%). بۆ نموونە:

دوور و نزیکی دەگرمە بەرچاو

هەموو جێگای بە سەرنجێکی تەواو (هێدی: ٢٤١)

(دوور) و (نزیک) لە نیوە دێڕی یەکەمدا دوو ئاوڵکاری شوێنین، واتاکانیان تەواو پێچەوانەی یەکترییە، بەم هۆیشەوە دژیەکی ئەرێنییان دروستکردووە.

2. دژیەکی نەرێ (نافەرهەنگی):

ئەوەیە کە دوو وشەکە بە نەفی یان بە نەهی بووبن بە دژیەک، وەک: (پاک × ناپاک، بەهێز × بێ هێز ...هتد). واتە "ئەو وشانەی دەبنە دژیەکی یەکتری، بە یارمەتی ئامرازەکانی نەرێکردن وشەکە دەبێت بە نەرێ، دوو وشە دژ بەیەک و پێچەوانەکە لە فەرهەنگی زماندا هەریەکەیان ڕیشەی سەربەخۆی نییە. بەڵکۆ هەردووکیان لە بنجدا هەریەک ڕیشە و ڕەگیان هەیە" (قادر و فرج، ٢٠١٩: ٤٩).

ئەو جۆرانەی (دژیەکی نەرێ) کە بەهۆی ئامرازی نەرێکردنەوە (نەفی) (نە، نا، مە)، بوون بە دژیەک لە شیعرەکانی هێدیدا ئەمانەن:

أ- وشە دژیەکەکان ناوبن:

ئەو وشانەی کە دەبن بە دژیەکی نەرێ دەبێت ناو بن و بە هۆی ئامرازی نەفییەوە دوو وشەکە دژ و پێچەوانەیی دروستدەکەن. بوونی ئەم جۆرەی دژیەکی نەرێ لای هێدی زۆر کەمە. ڕێژەی بەکارهێنانی(١ %)ە. بۆ نموونە:

تەڕ پاراوی تۆن ئەزمان لە زاران

لە دەس تۆدایە دڵی یار و نەیاران (هێدی: ١٤٦)

لە نیوە دێڕی دووەمدا (یار) و (نەیاران) دوو ناون، یەکەمیان ئەرێ و دووەمیان بەهۆی ئامرازی (نە)وە بووەتە نەرێی وشەی یەکەم، بەمەش دژیەکێکی نەرێیان دروستکردووە. ئەگەرنا لە بنجدا هەردووکیان لە سەر بنەمای وشەی (یار)ەکە دروستکراون.

ب- وشە دژیەکەکان کاربن:

دوو کار لە دێڕێک یا نیوە دێڕێکدا دەبن بە دژیەکی نەرێ، هەردوو کارەکەش لە بنەڕەتدا یەک ڕەگەزیان هەیە. ئەم جۆرە بە ڕێژەی (٣٣ ،٨٣%) لە شیعری هێدیدا بەکارهاتووە. بۆ نموونە:

ئەو دەمەی وا پشوو نایە لەلایە

ئەو کاتەی وا بەهار دێ سروە نایە (هێدی: ٣١٥)

لە نیوە دێڕی دووەم دوو کار هەیە. (دێ) و (نایە). کاری دووەم نەرێی کاری یەکەمە لە ڕستەکەدا کە بە(نا) نەرێکراوە کە کارێکی رانەبردووی ڕاگەیاندنن، لەم بارەدا (نا)ی نەرێیەکە شوێنی (دە)ی نیشانەی کاری ڕانەبردوو دەگرێتەوە. ئەو دوو کارە، دەبن بە دوو وشەی دژ و پێچەوانەی یەکتری، بەمەش دژیەکی نەرێنی دروستکردووە.

ج- وشە دژیەکەکان چاوگ بن:

واتا ئەو وشانەی کە بە هۆی ئامرازی (نەرێ)وە دەبن بە دژیەک دەبێت چاوگ بن، کە هەردوو چاوگەکەش لە بنەڕەتدا یەک ڕەگیان هەیە. پەیرەوکردنی ئەم جۆرەی دژیەک لای هێدی (٠٣,٣٣%)ە. بۆ نموونە:

دوایی هەر دێ ئەو بون و نەبونە

سەرەنجامی هەموو بونێکی ڕونە (هێدی: ٣٩٢)

لە نیوە دێڕی یەکەم (بوون و نەبون) هەیە. (بون) چاوگێکی ئەرێیە و (نەبون) نەرێی ئەوە، لەسەر بنەمای چاوگی (بون) ئەو دروستبووە، بۆیە هەردووکیان یەک ڕەگیان هەیە، نەک دوو ڕەگی سەربەخۆ، بەڵام دژیەکی نەرێنی دروستبووە. کە دژ و پێچەوانەی یەکترن.

د- وشە دژیەکەکان ئاوڵناو بن:

واتا ئەو دوو وشانەی کە دژیەکی نەرێ پێکدەهێن ئاوڵناون. کە لە بنەڕەتدا هەردووکیان ڕەگەکەیان یەکە. شاعیر تەنها لە هۆنراوەیەکدا لەم جۆرە دژیەکەی بەکارهێناوە، کە ڕێژەکەی دەگاتە (٠٣,٣٣%) بۆ نمونە:

ئاش دەگێڕی بۆ نەزانی

زاناش سەرگەردان بۆ نانی

(هێدی: ٣٢٨)

(نەزان) و (زانا) دوو ئاوڵناون یەکەمیان نەرێیە و ئەوەی تریان ئەرێ. دەبن بە دوو وشەی دژ بە یەك و وێنەیەکی زۆر تراجیدییان دروستکردووە کە گوزارشت لە ناعەدالەتیی ژیانی مرۆیی دەکات.

سەرجەم ئەو جووتە وشانەی کە دژیەکیان دروستکردووە. بە جۆری (ئەرێ و نەرێ)وە لە شعرەکانی (هێدی)دا ژمارەیان دەگاتە (١٧٩)، کە (١٤٥) دانە لە جۆری دژیەکی ئەرێ (فەرهەنگی) و (٣٤) دانەش لە جۆری دژیەکی نەرێیە.
کە لەم خشتەیەدا جۆری ئەرێ و نەرێی دژیەکەکان دیاریکراوە.

	دژیەک					١٧٩	
ژ	جۆری دژیەکی ئەرێ	ژمارەی بەکارهێنان	ڕێژەی سەدی	ژ	جۆری دژیەکی نەرێ	ژمارەی بەکارهێنان	ڕێژەی سەدی
	دژیەکی ئەرێ	١٤٥	% ٨١,٠٠		دژیەکی نەرێ	٣٤	%١٨,٩٩
-١	دژیەک لە نێوان دوو ناو	٦٤	%٤٤ ،١٣	-١	دژیەک لە نێوان دوو ناودا	٣	%٠٨,٨٢
-٢	دژیەک لە نێوان دوو کار	١٢	% ٠٨,٢٧	-٢	دژیەک لە نێوان دوو کاردا	٢٩	%٨٥، ٢٩
-٣	دژیەک لە نێوان دوو چاوگ	٣	%٠٢، ٠٦	-٣	دژیەک لە نێوان دوو چاوگدا	١	%،٠٢,٩٤
-٤	دژیەک لە نێوان دوو ئاوڵناو	٣٦	% ٢٤,٨٢	-٤	دژیەک لە نێوان دوو ئاوڵناودا	١	%،٠٢,٩٤
-٥	دژیەک لە نێوان دوو ئاوڵکار	٣٠	%٢٠ ،٦٨				

تەوەری سێیەم:

پاتکردنەوە (التكرار)

یەکێک لە دیاردە بەرچاوەکانی پێکهاتەی بنیاتی شیعر، لە ئێستا و ڕابردوودا، تەکنیکی پاتکردنەوەیە. بە ڕادەیەک، دەتوانرێت بگوترێ هیچ دەقێکی شیعری نییە کە پاتکردنەوەی تێدا پەیڕەو نەکرابێت. هونەری پاتکردنەوە خەسڵەتێکی زمانییە و لە شیعردا زۆر بەکاردێت. کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆی لەسەر مۆسیقای ناوەوەی شیعر هەیە، چونکە شاعیر لە ئەنجامی پاتکردنەوە، جۆرە ئاواز و ئاهەنگێکی تایبەتی بە دەقە شیعرییەکە دەبەخشێت. لە سادەترین پێناسەدا، پاتکردنەوە "بریتییە لەوەی کە قسەکەر زاراوەیەک دێنێ و وەک خۆی پاتی بکاتەوە، جا ئەگەر زاراوەکە لە ڕووی واتاوە وەک یەک بن، یان جیاوازبن". (خۆشناو، ٢٠٢٠: ١٠٦)

چەمکی پاتکردنەوە لە دەقی ئەدەبیدا، وەک دیاردەیەکی هونەری سنوورێکی بەرفراوانی هەیە. لەبەرئەوەی زۆربەی ئەو هونەرانەی بەشداری لە دروستبوونی مۆسیقای ناوەوە و دەرەوەی شیعردا دەکەن وەک (کێش، سەروا، هاوکێشەی هاوسەروا، ڕەگەزدۆزی...) پشت بە پاتکردنەوە دەبەستن. بە پێی قسەی (ابن رشیق القیروانی) پاتکردنەوە دەبێت بە دوو بەشەوە؛ ئەوانیش بریتین "لە (پەسند، ناپەسند) لە هەندێ دەقی شیعری پەسند دەبێت. کە پاتبوونەوەکە لە ئاخاوتن و دەربڕیندا دروست بووبێت نەک لە ماناادا. ناپەسند دەبێت کە دەستەواژە و مانا لە دەقە شیعرییەکە پاتببنەوە. ئەمەش مانای دەستەبەگلرتن دێت لە چاوی خوێنەردا " القیروانی، ١٩٨٣: ٤٦). بۆیە پێویستە شاعیر زۆر بە لێهاتووییەوە مامەڵە لەگەڵ پاتبوونەوەی دەنگ و وشە و گرێ دەستەواژەکان بکات و بە شێوەیەکی وردی

هونەری وا بەکاربهێنێت سەرنجی خوێنەر ڕابکێشێت و تام و چێژی پێ ببەخشێت.

کەواتە دەتوانین بڵێین "پاتکردنەوە دیاردەیەکی هاوکێشی و هاوئاوازییە و بە دیارترین بنەمای مۆسیقای ناوەوەی شیعر دادەنرێت و بەو هۆیەوە شاعیران هەر لە کۆنەوە بەکاریان هێناوە و بۆ ڕەنگدانەوەی ئەو هەستەی کە لەناخ و جۆش و خرۆشی شاعیردا هەبووە" (کنوانی، ٢٠٠٢: ٤٦). ئەم پاتبوونەوانەی کە (هێدی) لە شیعرەکانیدا بەکاری هێناون، ئەمانەن: پاتکردنەوەی (پیت، وشە، ڕستە، دێڕ...هتد). لێرەدا بە شێوەیەکی ڕیزبەندی جۆری پاتکردنەوەکان لەلای شاعیر لە هەردوو ئاستی (ئاسۆیی و ستوونی)دا دەخەینەڕوو:

أ - پاتبوونەوە لە ئاستی ئاسۆییدا:

یەکەم - پاتکرنەوەی دەنگ :

دەنگ سەرەکیترین پێکهاتەی زمانە، ئەو کەرستە خاوەیە، کە وشەو دەستەواژەی لێ دروست دەکرێت. لەم جۆرەدا ڕێژەیەکی زۆری پاتبوونەوە هەیە. "جیاکردنەوەی دەنگ لە بابەتی پاتکردنەوەی پیت، لەبەرئەوەیە ژینگەی پیتەکان کاریگەرییەکی زۆریان لەسەر دەربڕینی دەنگیدا هەیە، هەندێ جار بەهێز و هەندێ جاریش بێ هێز" (خۆشناو،٢٠٢٠: 109). هۆکاری ئەمەش جگە لەو هەڵبژاردن و یەکخستنەی کە شاعیر ئەنجامی داوە، بۆ سنورداریی دەنگەکان لەنێو هەر زمانێکدا، دەگەڕێتەوە.

أ - هاوبزوێن:

پاتبوونەوەی دەنگێک یان چەند دەنگێکی بزوێنە کە چەند جارێک لە شیعرەکەدا پات دەبێتەوە. هیچ برگەیەک بەبێ بزوێن نابێت. هەرچەندە کاریگەری دەنگە بزوێنەکان بە بەراورد بە پاتکردنەوەی دەنگە نەبزوێنەکان، لەکاتی پاتبوونەوەیاندا هێندە دیارنین، بەڵام لە ڕووی ئەرکەوە، هاوکارییەکی زۆری بەرجەستەکردنی مۆسیقای پاتبوونەوەی پیتە نەبزوێنەکان دەکەن، "پیتە بزوێنەکانیش دوو جۆرن، بزوێنی درێژ: ماوەی زەمەنی دێڕ و ڕستە و شیعرەکە زیاد دەکات. بزوێنی کورت: ماو کەمی بۆ دەربڕین دەوێت و خێرایی تێکست نیشاندەدات " (مەعروف، ٢٠١٧: 120). شاعیر بە ڕێژەیەکی بەرچاو و بەپێی گونجان، پیتی بزوێنی لە شیعرەکانیدا پاتکردووەتەوە. بۆ نموونە:

ئەگەر ژانە، ئەگەر برکە، ئەگەر خەم دەبێ سەودام لەسەردا بێ
هەتا هەم (هێدی: ٣٩٢)

واتە شاعیر لەم دێڕە هۆنراوەیەدا (١٥) جار پیتی بزوێنی (ە)ی لە ئاستی ئاسۆییدا پاتکردووەتەوە.

ب - هاونەبزوێن:

بریتییە لە پاتکردنەوەی چەند پیتێکی نەبزوێن لە دێڕێ یان سەرجەمی شیعرەکەدا، کە بەشداری لە ئاوازی ناوەوە و دەرەوەی شیعرەکە دەکەن. شاعیر لە هۆنراوەی (پایز)دا، دەڵێت:

غەیری پێشمەرگە هەر سەنگەرە جێ ی ڕۆژ و شەوی
سەنگەری گرتووە بردوویە ، زراوی نەتەوەی (هێدی: ١٧٨)

پیتی (ر) بە شێوەیەکی یەکسان (٨) جار لەم دێڕە هۆنراوەیە، پاتبووەتەوە و جۆرێك لە مۆسیقای دروستکردووە و وای کردووە کە خوێندنەوەی دێڕەکە لەسەر زار زۆر خۆش و ڕەوان بێت.

دووەم - پاتکردنەوەی وشە :

بریتییە لە پاتکردنەوەی وشەیەک یان کۆمەڵە وشەیەک زیاتر لە جارێک لە شیعرێکی تەواودا یا دێڕە شیعرێکدا پات دەبێتەوە. شاعیران بۆ بەرجەستەکردنی هەڵچوونی دەروونی و هونەرەکانی جوانکاری پەنایان بۆ ئەم جۆرە تەکنیکەی پاتبوونەوەی وشە بردووە. بەمەش بنیاتی مۆسیقای ناوەوەی شیعرەکانیان پێ بەهێز کردووە. پاتکردنەوەی وشەش بەپێی جۆری وشە پاتبووەکە دەگۆڕێت، "وشەکان ئەگەر ناوبن، وەک خۆیان پاتدەبنەوە، ئەگەر (کار)یش بن، بەپێی ئەرکە ڕێزمانییەکان گۆڕانیان بەسەردا دێت" (خۆشناو،٢٠٢٠: 120). پاتکردنەوەی وشەش لای شاعیر چەند جۆرێکە:

١- پاتکردنەوەی وشە لە سەرەتای نیوە دێڕی یەکەم و دووەم

مەبەست لەو جۆرە پاتکردنەوە، زیاتر جەختکردنەوەیە لەسەر مانا و مەبەستی ئەو وشەیە، جۆرێکە لە تەکنیک و جوانکاری کە شاعیران لە هەندێ لە بەرهەمە شیعرییەکانیاندا پەیڕەویان کردووە. (هێدی)ش یەکێکە لە شاعیرانەی ئەم جۆرە پاتکردنەوەیەی لە شیعرەکانیدا بە ڕێژەی (١٦,٥ %) بەکارهێناوە. بۆ نموونە:

شای ئەو دەمە ناوی ئەژدەهاک بوو
شای چی ؟ وەکو شێری سامناک بوو (هێدی:٢٨٥)

لە سەرەتای هەردوو نیوە دێڕی یەکەم و دووەم وشەی (شا) پاتبووەتەوە. لە نیوە دێڕی یەکەمدا (ناو)ە بە هۆی (ئەژدەهاك)ەوە دەرخراوە، واتە (ئەژدەهاك) خۆی دەرخەرە. شاعیر سەرەتا تەنیا ناوی (شا)ی سەردەمی مادەکانمان بۆ ئاشکرا دەکات، دواتر لە ڕێگەی سەرسوڕمانەوە سیفەت و خەسڵەتی (ئەژدەهاك)مان پێشکەشدەکات کە چ (شا)یەکە؟ لە شێری سامناك دەچێت. هەرچەندە هەموو شێرێك هەر سامناکە بەڵام شاعیر لێرەدا لەبەر کێش و سەروا ئەم وێنەیەی کێشاوە کە بە بڕوای ئێمە وێنەیەکی زۆر بەهێز نییە.

٢- پاتکردنەوەی وشە لە سەرەتا و کۆتایی نیوە دێڕی یەکەم:

جۆرێکی تری هونەری پاتکردنەوەی وشەیە، کە وەک خۆی پات دەبێتەوە یان بەکەمێک گۆڕانکارییەوە. شاعیر لەچەند هۆنراوەیەکدا پەیڕەوی کردووە. ڕێژەکەی (٢,٦٠ %) بۆ نموونە:

شینی ئەو ناوە هەموی جێ شینە - - - گەر تەڕایی هەبێ هەر ئەسرینە (هێدی:٢٥٠)

شاعیر باسی باردۆخی ژیان و تاسەی دەروونی خۆی دەکات لە کاتی دەربەدەری و جێهێشتنی شار و زێدی خۆی، هەست بە دڵتەنگی و تێکچوونی لایەنی دەروونی دەکات، وای لێکردووە خەم دایبگرێ و شین بکات، گەر شتێ ئاسودەی بکات، فرمێسکەکانییەتی.

٣- پاتکردنەوەی وشە لە کۆتایی نیوە دێڕی یەکەم و سەرەتای نیوە دێڕی دووەم

ئەمەش یەکێکی ترە لە تەکنیکەکانی پاتکردنەوەی وشە، کە شاعیر لە شیعرەکانیدا پەیڕەوی کردووە. ڕێژەی بەکارهێنانی (٥,٦٨٠ %) هەروەک لەم هۆنراوەیەدا دەڵێت:

جێژنی کۆن و ساڵی تازەی کوردەواری هاتەوە
هاتەوە ئاگری خەباتی ئەوگەلە خۆش کاتەوە (هێدی: ٣٠٤)

شاعیر لەم دێڕەدا مەبەستی هاتنی نەورۆزە، کە بۆنەیەکی نەتەوایەتی کۆردە، لە کۆتایی وەرزی زستان و سەرەتای وەرزی بەهاری هەموو ساڵێکدا تاکی

کورد بە پەرۆشەوە چاوەڕێی دەکات، خۆشی و شادی خۆیان دەردەبڕن، بۆیە لە خۆشیی نەورۆزدا دووجار وشەی (هاتەوە) پات دەکاتەوە.

٤- پاتکردنەوەی وشە لە سەرەتای نیوە دێڕی یەکەم و کۆتایی نیوە دێڕی دووەم

هونەری پاتکردنەوەی وشە لەم جۆر لای شاعیر ڕێژەیەکەی کەمە و دەگاتە (٠١,٢٩ %). بۆ نموونە

دێم گیانی شیرین لەبەر پێی داوێم
تا چیای شیرین بەرە و پیری دێم (هێدی: ٣٤٨)

شاعیر لەم دێڕەدا، باس لەقوربانیدان و بەختکردنی گیانی خۆی دەکات، کە بی بەخشێت لە پێناو سەرکردەی شۆڕشی ئەیلول و ڕادەی خۆشەویستییەکەی بە جۆرێک بووە، هەمیشە لە پێشوازیدا بێت. وشەی (شیرین)یش، دووجار لە ناوەڕاستی هەردوو نیوە دێڕەکە پات بووەتەوە، لە ڕووی پێکهاتەوە ئەرکەوە، وشەی (شیرین) لە نیوە دێڕی یەکەم ئاوەڵناوە، ئەرکی دیارخەری ناوە، لە نیوە دێڕی دووەمدا، وشەی (شیرین) ناوە، دیارخەری ناوێکی دیارخراوە

٥ - پاتکردنەوەی ئەو وشانەی کە خۆیان لە دوو بەشی وەک یەک پاتکراو پێکهاتوون. وەک: (نم نم، دەستە دەستە، پۆل پۆل، تاقم تاقم... هتد). شاعیر بە ڕێژەی (١٦,٧٩ %) ئەم جۆرە دووبارکردنەوەیەی بەکارهێناوە. بۆ نموونە:

دەم دی گوێ لە واژەی شیرینی تۆ دەگرن
پۆل پۆل پەری بەجوێ ئەستێر بە جوێ (هێدی: ٣٥١)

ئەم جۆرە پاتکردنەوەیەش خۆی لە خۆیدا چەند جۆرێکە:

١- پاتکردنەوەی دوویی:

مەبەست لە پاتکردنەوەی ئەو وشانەیە کە لە دووبەشی وەک یەکی پاتکراو پێکهاتوون کە وشە پاتبووەکە دووجار بەدوای یەکدا دێت. لە ڕاستیدا ئەمە بچووکترین سنووری پاتکردنەوەیە. شاعیر بە چەند شێوەیەکی جیاواز لە شیعرەکانیدا بەکارهێناوە. ئەم جۆرە پاتکردنەوەیە لەمانە پێکدێت:

ا- یەک پاتکردنەوە :

لە هەرێمی سەودا سەران
دەکرێ سەودای گران گران (هێدی: ٣٥٥)

لەم دێڕەدا وشەی (گران گران) دووجار پات بووتەوە. ئەمەش جۆرێکە لە جوانکاری وشەیی شاعیر پەیڕەوی کردووە.

ب- دوو پاتکردنەوە :

لێرەدا دوو وشە پات دەبێتەوە لە سنووری دێڕە شیعرەکەدا. بۆ نموونە:

بێ وەفایی تۆ گوڵم وای کرد بەڵێنم دا ئیتر
خەم نەخۆم بۆ وردە خاڵان کەم کەم و دەم دەم نەبێ (هێدی: ٣٢٧)

لەم دێڕەدا شاعیر لە داخی بێ وەفایی یار، پشت لە دڵ دەکات و عەقڵ دەکات بە خاوەن بڕیار، بۆیە بەڵێن بە خۆی دەدات کە زۆر بە دەگمەن نەبێت ئیتر خەم نەخوات بۆ یارێکی بێ وەفا. لە نیوە دێڕی دووەمدا، وشەی (کەم) وەک ئاوڵکار دووجار بە هاوشێوە و هاوواتا پاتکراوەتەوە، هەر لە نیوە دێڕی دووەمدا لەدوای ئەم پاتکردنەوەیە، وشەی (دەم) وەکو ناوێک دووجار بە هاوشێوە و هاوواتا پاتکراوەتەوە.

٢- پاتکردنەوەی سێی:

ئەو پاتکردنەوەیەیە، کە وشە پاتبووەکە سێ جار بەدوای یەکدا دێت. لەڕاستیدا ئەمە سنوورێکی فراوانتری پاتکردنەوەیە. لەو کەمتر پاتکردنەوەی دوویيە. بۆ نموونە:

شەربەت شەربەت شەربەت چی یە
دەی جا چبوو ئاوەکی یە (هێدی: ١٦٨)

پاتکردنەوەی وشەی (شەربەت) سێ جار لە نیوە دێڕی یەکەم، جۆرێک لە بێزاری و نامۆ بوونی شاعیر، بە خواردنەوەی شەربەت نیشاندەدات، لەبەر ئەوەی بووە، بە هۆکاری لە تێکدانی خۆشی شادی ئەو کاتەی شاعیر تێیدا بووە.

وشەی (شەربەت) ناوە و لە ڕوو پێکهاتنەوە، سادەیە، لە نیوە دێڕی یەکەمدا سێ جار پاتبووەتەوە.

٦ - پاتبونەوەی وشە لە کۆتایی نیوە دێڕی یەکەم و دووەم:

واتە پاتبونەوەی دوو وشەی وەک یەکە لە کۆتایی نیوە دێڕی یەکەم و نیوە دێڕی دووەم. ڕێژەی بەکارهێنانی ئەم پاتکردنەوەیە، لای شاعیر زۆرە و دەگاتە (٢١,٤٤ %) بۆ نموونە:

کێو نابڕێ دەنگی کەوی کێوی بانگ دەکاتە کەوی (هێدی: ٣٣٧)

واتە کێو دەنگی کەو نابڕێت، کاتێک کێو بانگی کەو دەکات، وشەی (کەو) لە کۆتایی هەردوو نیوە دێڕەکەدا، بە ئەرکی جیاواز هاتووە، لە نیوە دێڕی یەکەم دیارخەری ناوە، لە نیوە دێڕی دووەم دیارخەری گرێیە.

٧- پاتکردنەوەی وشە لە ناوەڕاستی هەردوو نیوە دێڕەکە وەک:

بەکارهێنانی دوو وشەی سادە یان ناسادە لە ناوەڕاستی هەردوو نیوە دێڕەکە، جۆرێکی تری هونەری پاتکردنەوەیە کە شاعیران پەیڕەویان کردووە. بێگومان (هێدی)ش لە بەکارهێنانی ئەم جۆرە هونەرە بێ بەش نەبووە و بەڕێژەی(٢١,٤٤ %) بەکارهێناوە. بۆ نموونە لە هۆنراوەی (چاوەڕێ)دا دەڵێت:

ڕازی من ون ناکرێ تازە هەتا دیدەم هەیە
کار لە حاشا دەرچوە دیدە ئەوەندەی نەم هەیە (هێدی: ٤٠٩)

لێرەدا دەبینین لە ناوەڕاستی هەردوو نیوە دێڕەکەدا وشەی (دیدە) پاتبووەتەوە.

٨- پاتکردنەوە بە هۆی ئامراز:

ئەمەش جۆرێکی تری هونەری پاتکردنەوەیە، کە بەهۆی ئامرازەوە دوو شەی وەک یەک پاتدەبێتەوە، ڕێژەی بەکارهێنانی (١١,١١ %) بۆ نموونە:

کە دەست بە دەست و زار بە زار
بڕوا پڕکا شار و بازاڕ (هێدی، ئاوێنە شکاو: ٣٣١)

٩- پاتکردنەوە بە هۆی وشەوە:

لەم جۆرە پاتبوونەوەیە، وشە پاتبووەکان وشەیەک دەکەوێتە نێوانیان، شاعیریش تا ڕادەیەک ئەم جۆرەی بەکارهێاوە، ڕێژەکەی (٠٣,٨٧%) بۆ نموونە:

سەر ناباتە سەر لاپەڕێ
لەڕەگی شیعریش دەگەڕێ (هێدی، ئاوێنە شکاو: ٣٣٠)

لە نیوە دێڕی یەکەمدا دووجار وشەی (سەر) هاتووە. یەکەمیان ناوە و مەبەست لێی سەری مرۆڤ، دووەمیشیان ئاوەڵکاری شوێنییە.

ب - پاتبوونەوە لە ئاستی ستوونی:

پاتکرنەوە لەم ئاستەدا زیاتر (وشە، گرێ، ڕستە) دەگرێتەوە، کە هەر سێ ئاستەکە لە شیعرەکانی هێدیدا بەکارهاتوون و ڕێژەی بەکارهێنانەکەشی دەگاتە (**٦,٢٩٠%**).

١- پاتکردنەوەی وشە:

واتا پاتکردنەوەی وشەیە، شاعیر وشەکە بە شێوەی پچڕ پچڕ لەئاستی ستوونی لە دێڕە شیعرەکەدا دەخاتە ڕوو. هێدیش پاتکردنەوەی وشەی لەئاستی ستوونی بە ڕێژەی (٦١,٥٣ %)، لە شیعرەکانیدا بەکارهێناوە. بۆ نموونە:

لەوێ تاکە تۆش چاوت لەوی بێ
لە پارێز بردن و هات و هەوی بێ
لەوێ نی تۆ لەکاتی شەونخوندا
لە نێو ئاگر و بڵێسەی ڕۆژی رووندا
لەوێ نی تۆ هەتا هاوار بکا لێت
برا پێشمەرگەکەی دڵسۆزی هاورێت (هێدی: ١٥١)

ئەگەر سەیری هۆنراوەکە بکەین،، دەبینین وشەی (لەوێ) بە شێوەیەکی پچڕ پچڕ لە ئاستی ستوونیدا پاتبووەتەوە. ئەمەش جۆرێکە لە شێوازی شاعیر کە بەم شێوەیە وشەی (لەوێ)ی بۆ چەند جارێک پاتکردووەتەوە .

هەندێ جاریش لە غەزەلێک یان چیرۆکە شیعرێکدا، وشەیەک لە ئاستی ستوونیدا لە چەند دێڕێک پات دەبێتەوە، وەکو لەم نموونەیەی خوارەوە کە لە لای هێدیدا بەرچاومان دەکەوێت:

هات و هێنای بۆنی بەهار   هەموو جێی هەرکردە بەهار
هات و هەزار فەخر پێوە   پێی نا کوردستانی نوێوە
هات و هاتنی وەک هەتاو   ناوەندیەک و پرشنگ و بلاو
هات و هاتنێکی ئەوتۆ   نەی هێشت خەم داگرم ئەورۆ
هات منی خستە گرِوگاڵ   وەزمانی هێنام وەک مناڵ
هات و وای گرت دەوروبەرم   هەوای زۆزان کەوتە سەرم (هێدی: ٣٥٣)

لە هۆنراوەی (نەورۆز)یشدا، وشەی (پەرچەم)ی بە شێوەیەکی ستوونی (٤) جار پاتکردووەتەوە. ئەمەش بە مەبەستی دەرخستنی وێنەی جۆراوجۆری وشەکە.

پەرچەمی شۆڕش خەڵاتی ئێمەیە هێناوی یە
پەرچەمێک بۆ ناحەزی ئەو خاکە چقڵی چاوییە
پەرچەمێک تا تۆ بلێی ڕەنگین و بەرز و ڕێک و پێک
پەرچەمێکی وا کە قوربانی نەبێ شەرمە گەلێک (هێدی: ٣٠٥)

بەکارهێنانی وشەی (پەرچم) لە ئاستی ستوونیدا، جۆرێکە لە یاریکردن بە وشە و شێواز و توانا و لێهاتوویی شاعیرە، لە هەمان کاتیشدا، توانیویەتی بە پاتبوونەوەی یەک وشە وێنەی جیاواز دروستبکات، وشەی (پەرچەم)، لە نیوە دێڕی یەکەمی دێڕی یەکەم و لە نیوە دێڕی دووەمی دێڕی دووەم (گرێی ناوی) دروستکردووە و ئەرکی نیهادە، لە نیوە دێڕی دووەمی دێڕی یەکەم و نیوە دێڕی یەکەمی دێڕی دووەم (ناوە) ئەرکە نیهادە.

٢- پاتبوونەوەی ڕستە:

هەندێ جار (هێدی) هونەری پاتکردنەوە لە (گرێ)ش تێپەڕاندووە. ڕستەیەک یا دێڕ و نیوە دێڕی لە شیعرەکەدا پاتکردووەتەوە. ڕێژەی بەکارهێنانی ئەم جۆرە پاتکردنەوەیە دەگاتە (٣٤,٦١ %). بۆ نموونە:

وەرە بۆم بڵێ بەدەنگێکی خۆش   وەرە منیان کوشت پەژارە و پەرۆش
بەندی پایزەی پایزان درەنگ   گەڵارێزانی ئێوارەی کەم ڕەنگ
خۆ کۆکردنەوەی زەردی ڕەنگ پەربو   بازە بەرانی هەتاو بۆ نەدیو
وەرە بۆم بڵێ ئەورۆ هەر ئەورۆ   سەری من گەرم و گراوی نامۆ
سوارۆی بەتەنێ ی هیوای لاوان   گەلۆی ئوستورەی فەرهەنگی باوان
وەرە بۆم بڵێ و چش کە لەخەمێ   وەک شەمزین بەندم بۆ باوێ شەمێ
(هێدی:٣٤٠)

لەم شیعرەدا ڕستەی (وەرە بۆم بڵێ)ی بە شێوەیەکی جوان و سەرنجڕاکێش زیاتر لە جارێک پاتکردووەتەوە. ئەمەش وا لەخوێنەر دەکات دوای هەموو (وەرە بۆم بڵێ)یەك چاوەڕێی گوزارشت و وێنەی نوێ بکات.

٣- پاتکردنەوەی دێڕە شیعر:

ئەمەش بە یەکێک لەپێکهاتەکانی پاتکردنەوە دادەنرێت. کە بریتییە لە پاتکردنەوەی دێڕ، شاعیر تەنها لە تەنیا لە یەك شیعرێکدا ئەم جۆرە پاتکردنەوەیەی بەکارهێناوە کە ڕێژەکەی (**03,٨٤%**)، لە کۆتایی هەر کۆپلەیەکی شیعرەکەدا دێڕە شعرێکی بەبێ دەستکاری وەکو خۆی پاتکردووەتەوە. ئەویش شیعری (بۆ براکەم)ە کە دەڵێت :

وێنەکەت دەرمانی سەر جەرگی برینداری منە
وەختێ دڵتەنگی بەبێ تۆ هەر ئەوە یاری منە
دیتنی ڕووناکی بۆ دوو چاوی جۆباری منە
تاکو لێت دوورم عەزیزم شیوەنت کاری منە
چاوەکانم بەسیە غوربەت بێرەوە
چۆن بژیم من؟ تۆ لوێ من لێرەوە
نامە سەر دوو چاوی تەڕوێنەت ئەدوێ لە دوی ماچکردنی
سەر دڵی شێوای خۆمە جێ ی لە پاش هەڵگرتنی
شەمعی رووت بۆ من حەیاتی باقیە هەڵ کردنی
وا لەدڵ هاڵاوی بەخوا حەستەمە لابردنی
چاوەکانم بەسیە غوربەت بێرەوە
چۆن بژیم من؟ تۆ لوێ من لێرەوە (هێدی: ١٨٥ -١٨٦)

پاتکردنەوە ئەم دێڕ شیعرە، پەیوەندی بە بارودۆخی دەروونی شاعیرەوەیە، بە هۆی دووری براکەی لە غوربەت و بیرکردنی هەستی خۆشەویستی بۆ دەبریوە.

سەرجەم ئەو وشە و ڕستەی پاتبوو، بە هەموو جۆرەکانیانەوە بە شێوەی ئاسۆیی و ستوونی لە شیعرەکانی (هێدی)دا (٤١٣) جار پاتبوونەتەوە، کە (٣٨٧)یان بە شێوەی ئاسۆیی و (٢٦) جاریش بە شێوەی ستوونییە، وەک لەم خشتەیەی خوارەوە دیاریکراوە.

پاتبوونەوە لە ئاستی ئاسۆیی و ستوونی			٤١٣
جۆری پاتبوونەوە		ژمارەی بەکارهێنان	رێژەی سەدی
	أ- لەئاستی ئاسۆیی	٣٨٧	% ٩٣,٧٠
-١	پاتکردنەوەی وشە لە سەرەتایی نیوە دێڕی یەکەم و دووەم	٦٤	% ١٦,٥
-٢	پاتکردنەوەی وشە لە سەرەتا و کۆتایی نیوە دێڕی یەکەم	٨	%٠٢,٦
-٣	پاتکردنەوەی وشە لەکۆتایی نیوە دێڕی یەکەم و سەرەتای نیوە دێڕی دووەم	٢١	% ٠٥,٦٨
-٤	پاتکردنەوەی وشە لە سەرەتای نیوە دێڕی یەکەم و کۆتایی نیوە دێڕی دووەم	٥	%٠١,٢٩
-٥	پاتکردنەوەی ئەو وشانەی کە خۆیان لە دوو بەشی وەک یەک پاتکراو پێکهاتوون	٦٥	% ١٦,٧٩
-٦	پاتبونەوەی وشە لەکۆتایی نیوە دێڕی یەکەم و دووەم	٨٣	% ٢١,٤٤
-٧	پاتکردنەوەی وشە لە ناوەڕاستی هەردوو نیوە دێڕەکە	٨٣	% ٢١,٤٤
-٨	پاتکردنەوە بەهۆی ئامراز	٤٣	% ١١,١١
-٩	پاتکردنەوە بەهۆی وشەوە	١٥	%٠٣,٨٧

ڕێژەی سەدی	ژمارەی بەکارهێنان	جۆری پاتبوونەوە	
%٠٦,٢٩	٢٦	أ- لە ئاستی ستوونی	
% ٦١,٥٣	١٦	پاتکردنەوەی وشە	
% ٣٤,٦١	٩	پاتکردنەوەی ڕستە	
% ٠٣,٨٤	١	پاتکردنەوەی دێڕە شیعر	

ئەنجامەکان

لە کۆتایی توێژینەوەکەدا کەیشتین بەم ئەنجامانەی خوارەوە:

1. لە هونەرەکانی جوانکاریدا، (هێدی) هەرسێ هونەری (ڕەگەزدۆزی، دژبەك، پاتکردنەوە)ی بەکارهێناوە و لە هەرسێکیشیاندا ئەوەی پیشانداوە کە خۆی وەکو شاعیرێك شارەزاییەکی باشی لە هونەرەکانی ڕەوانبێژییدا هەبووە و ئەمەش وایکردووە کە زمانێکی تایبەت و شیعرێ بەرزی هەبێت.
2. لە هونەرەکانی ڕەگەزدۆزییدا، (هێدی) زیاتر لە جۆری ڕەگەزدۆزی ناتەواوی بەکارهێناوە.
3. لە دژبەکیشدا زیاتر لە جۆری دژبەکی ئەرێی بەکارهێناوە ڕێژەی دژبەکی نەرێ بە بەراورد بە دژبەکی ئەرێ زۆر کەمە.
4. لە هونەرەکانی پاتکردنەوەشدا، زیاتر پاتکردنەوەی لە ئاستی ئاسۆییدا بەکارهێناوە تاوەکو ئاستی ستوونی.

سەرچاوەکان

بە زمانی کوردی:

کتێب:

1. گەردی، مصطفی و ئەحمەد، موحسین، (٢٠١٣)، بەهاری ڕەوانبێژی (واتاناسی- ڕوونبێژی - جوانکاری)، چاپی یەکەم. چاپخانەی نارین، هەولێر.
2. عەبدوڵڵە، ئیدریس، (٢٠١٢)، جوانکاری شیعری کلاسیکی کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانەی هێڤی، هەولێر.
3. عەلی، دڵشاد، (د.)، (٢٠٠٧)، دیلان و تاقیکردنەوەی شیعری، چاپی یەکەم - دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.
4. هێدی، خالیدی حیسامی، (١٩٩٧)، کاروانی خەیاڵ، چاپی دووەم، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر.

گۆڤار:

5. بابایی، ئیبراهیم، (١٣٨٨)، جیناس لە پانتایی دیوانی وەفایی دا، گۆڤاری مەهاباد، ساڵی نۆهەم، ژمارە – ١٠٤، مەهاباد.
6. خۆشناو، سەرباس مەجید (م.ی)، (٢٠٢٠)، پاتکردنەوە لە شیعری (سەدان ساڵەی)ی عەبدوڵلا پەشێودا، زانکۆی سۆران – پەروەردە، بەشی کوردی، گۆڤاری توێژەر، بەرگی (٣)ی – ژمارە، ١.
7. صابر، شادان شکر، (٢٠١٧)، هونەری ڕەگەزدۆزی لە شیعرەکانی خادیمدا، گۆڤاری زانکۆی کۆیە.
8. قادر، دیلمان أحمد و فرج، تریفە محمد، (٢٠١٩)، دژواتا لە شیعری کوردیدا (دیوانی قانیع) بە نموونە ، گۆڤاری زانکۆی گەرمیان، خولی (٦) ژمارە (٤).

نامەی ئەکادیمی:

9. ئەحمەد، کەژاڵ حەمە ئەمین، (٢٠١٠)، بنیاتی هونەری لە شیعرەکانی فەرەیدون عبدول بەرزنجی، نامەی ماستەر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی.
10. جامی، بەهار عبدالجبار، (٢٠١٢)، هونەرەکانی جوانکاری لە شیعرەکانی عەونی دا، نامەی ماستەر، کۆلێژی پەروەردە، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر.
11. مەعروف، هەرێم عوسمان، (٢٠١٧)، لیریکی گۆران لە ڕوانگەی بونیادگەریی کراوە و تەواوکارانەوە، نامەی ماستەر، سکوڵی زمان، فاکەڵتی زانستە مرۆڤایەتییەکان، زانکۆی سلێمانی.

بە زمانی عەرەبی:

12. السجستانی، لأبی حاتم ، (١٩٩١)، كتاب الأضداد، القاهرة.
13. كندنی، عبدالرحيم (الدكتور)، (٢٠٠٢)، من جماليات ايقاع الشعر العربی، ط ١، دار أبی قراقر للطباعه والنشر.
14. قاسم، جمال ابراهيم، (٢٠١٢)، البلاغة اليسرة، دار ابن الجوزی، طبعة الاولی، للنشروالتوزيع القاهرة – مصر.
15. القيرواني، أبو علي الحسن بن إلأذي بن رشيق، (١٩٨٣)، العمدة فی محاسن الشعر و آدابه و نقده، تح: د. مفيد محمد قميحة، ط ١، دار الكتب العلميه، بيروت.
16. المجذوب، عبدالله طيب (١٩٧٠)، المرشد الی فهم أشعار العرب وصناعتها، دار الفكر، بيروت.

بەزمانی فارسی :

17. سیروس، شمیسا (دکتر) (١٣٨٦)، نگاهی تازه به بەدیع، چاپ سوم، چاپخانه – تابش، تهران.